

1. Tutkimuksen peruslähtökohdat

Noora Lähteenmäki-Meriluodon väitöskirja kuuluu tutkimustraditioon, joka tutkii ja arvioi uusien rangaistuslajien käyttöönottoa ja niiden vaikutuksia Suomessa. Keskeistä tälle traditiolle on, että tutkimuksilla on vahva empiirinen pohja. Vastaavia tutkimuksia on aikaisemmin tehty myös muista uusista rangaistuslajeista, kuten yhdyskuntapalvelusta, nuorisorangaistuksesta ja vankeusrangaistukseen sisältyvästä valvotusta koevapaudesta. Samaan tutkimustraditioon kuuluu vankeuslainsäädännön kokonaisuudistuksen toteutumista selvittänyt laaja tutkimuskokonaisuus.

Tutkimus on ytimeltään arviointitutkimus, jonka kohteena ovat vuonna 2011 käyttöön otetun valvontarangaistuksen kriminaalipoliittiset tavoitteet ja niiden toteutuminen. Keskeinen tutkimuskysymys on, miksi valvontarangaistuksen käyttö on jäänyt niin vähäiseksi.

Koska tutkimuksen painotus on vahvasti empiirinen ja väittelijän omakohtaisesti keräämään tutkimusaineistoon perustuva, tämä on myös arvioinnin ensisijaisena kohteena. Väitöskirjassa kuvataan ensin valvontarangaistuksen tilastollinen kehitys. Tilastollisen tarkastelun jälkeen keskeisen roolin saavat kysely- ja haastattelututkimukset. Viranomaisista tutkimuksen kohteena ovat olleet syyttäjät, tuomarit ja Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstö. Toisena tärkeänä tutkimuskohteena ovat valvontarangaistukseen tuomitut ja heidän kokemuksensa.

Oma kysymyksensä on valvontarangaistuksessa käytetty valvontatekniikka. Keskeisiä valvontatekniikoita on kolme, radiotaajuustekniikka (RF), satelliittipainantusjärjestelmä (GPS) ja matkapuhelimella tapahtuva valvonta. Nämä kaikki ovat Suomessa käytössä. Keskeinen kysymys on, miksi valvontarangaistukseen on valittu radiotaajuustekniikka. Tämä on poikkeuksellista, koska muutoin Rikosseuraamuslaitoksen toteuttamassa valvonnassa käytetään GPS- tai matkapuhelintekniikkaa. Teknisen valvonnan käsittely on olennaista myös siksi, että teknisen valvonnan toteuttamistapa vaikuttaa rangaistuksen tosiasialliseen sisältöön.

* Virallisen vastaväittäjän, dosentti *Jussi Pajuojan* Helsingin yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalle antama 17.6.2024 päivätty lausunto vähäisin muutoksin.

Edelleen väitöskirjassa käsitellään valvontarangaistuksen oikeudellisia lähtökohtia ja oikeusturvaa. Valvontarangaistuksen valmisteluvaiheessa kartoitettiin erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja. Tuomioistuimen tuomitseman itsenäisen rangaistuslajin vaihtoehtona oli se, että valvontarangaistus olisi yksi vankeuden täytäntöönpanon muodoista. Tämä olisi vastannut muiden Pohjoismaiden lainsäädäntömallia, jossa valvontarangaistuksen käytöstä päättää täytäntöönpanoviranomainen. Suomessa kuitenkin katsottiin, että valvontarangaistuksen määrääminen tuomioistuimessa täyttää paremmin muun muassa oikeusturva-vaatimukset.

Poikkeuksellista väitöskirjassa on, että siinä saavat runsaasti tilaa väittelijän esittämät lainsäädännön kehittämisehdotukset. Ensiksi väittelijä tarkastelee sitä vaihtoehtoa, että valvontarangaistusta kehitettäisiin nykymallin pohjalta tuomioistuimen tuomitsemana rangaistuslajina. Toisena vaihtoehtona on se, että valvontarangaistus korvattaisiin uudella järjestelmällä, jossa päätöksenteosta vastaisi täytäntöönpanoviranomainen eli Rikosseuraamuslaitos. Näihin vaihtoehtoihin palataan lausunnon lopussa. Yleisenä huomiona voidaan kuitenkin todeta, että tältä osin väitöskirja muistuttaa käsittelytavaltaan lainvalmistelua. Hyvässä lainvalmistelussa tulee esittää avoimesti keskeiset ratkaisuvaihtoehdot ja tehdä niiden välinen vertailu. Niin on menetelty myös käsiteltävänä olevassa väitöskirjassa.

2. Valvontarangaistusta suorittavien tilastollinen tarkastelu

Kun tarkastellaan valvontarangaistuksen käyttöä, tilastollisesti keskeisiä mittareita on kaksi: vuoden aikana valvontarangaistukseen tuomittujen määrä ja valvontarangaistusta kullakin hetkellä suorittavien määrä. Tuomittuja valvontarangaistuksia on ollut enimmillään runsaat 200 joka vuosi. Alkuvaiheen jälkeen trendi on ollut laskeva, sillä viime vuosina tuomioiden määrä on jäänyt 150–200:n välille. Toisaalta valvontarangaistusten päivittäinen keskimäärä eli kullakin hetkellä suoritettavana olevien rangaistusten määrä on vaihdellut 30–50:n tasolla. Trendi on tässäkin ollut laskeva.

Lainvalmisteluvaiheessa valvontarangaistuksen määrälliseksi tavoitteeksi asetettiin se, että täytäntöönpanon aloittaisi vuosittain 750–800 rangaistukseen tuomittua. Päivittäiseksi valvontarangaistusta suorittavien lukumääräksi arvioitiin 130. Tämänhetkinen toteutuma on kummassakin tapauksessa noin yksi neljäsosa arvioidusta.

Kun tarkastellaan lainvalmisteluvaiheessa esitettyjä tavoitteita, on otettava huomioon yksi keskeinen muutostekijä. Hallituksen esityksessä lähtökohtana oli se, että valvontarangaistus voitaisiin tuomita kahdeksan kuukauden pituisen

vankeusrangaistuksen sijasta. Eduskunta kuitenkin muutti hallituksen esitystä tältä osin ja alensi rajan kuuteen kuukauteen. Eduskunta halusi edetä varovasti, koska kysymys oli uudesta, sisällöltään vaativasta rangaistuslajista.

Kun eduskunta supisti valvontarangaistuksen ehdotettua käyttöalaa, lainvalmisteluvaiheessa esitetyt määrälliset laskelmat eivät enää perustuneet tosiasioihin. Tähän liittyy myös toinen seurausvaikutus, joka nousee esiin väitöskirjan tutkimusaineistossa. Se, millä tavoin valvontarangaistus kohdistuu eri rikoksiin, poikkeaa lainvalmisteluvaiheessa arvioidusta. Lainvalmistelussa valvontarangaistuksen keskeiseksi kohteeksi määriteltiin törkeästä rattijuopumuksesta tuomitut. Heidän lisäksi valvontarangaistuksen piiriin odotettiin tulevan lähinnä erilaisista varkaus- ja pahoinpitelyrikoksista tuomion saaneita. Toisaalta arvioitiin, että pienempänä ryhmänä valvontarangaistukseen tuomittaisiin asevelvollisuudesta ja siviilipalveluksesta tuomittuja totaalikieltäytyjiä. Valvontarangaistusta valmisteltaessa vankiloissa oli päivittäin 20–30 totaalikieltäytyjää.¹

Totaalikieltäytyjien oletettiin siis tulevan uuden rangaistuslajin piiriin niin kuin on tapahtunutkin. Käytännössä tuomiot suoritetaan valvontarangaistuksena, vankiloissa siviilipalveluksesta kieltäytyneitä on vain satunnaisesti. Lainvalmistelun lähtökohtiin nähden yllättävää on kuitenkin se, että poikkileikkaustarkastelussa he ovat tällä hetkellä suurin valvontarangaistusta suorittavien ryhmä. Rikosseuraamuslaitoksen tuoreimmassa, vuoden 2022 kartoituksessa siviilipalveluksesta kieltäytyneitä oli 41 prosenttia valvontarangaistusta suorittavista.

Mistä sitten johtuu se, että lainvalmisteluvaiheessa melko vähäiseksi arvioitu ryhmä on noussut näin keskeiseen asemaan valvontarangaistuksen täytäntöönpanossa? Väitöskirjan mukaan syynä on tuomittujen rangaistusten jakautuminen kahteen pääryhmään: totaalikieltäytyjien lähes maksimipituisiin valvontarangaistuksiin ja toisaalta lyhyisiin rangaistuksiin muissa rikoksissa. Siviilipalveluksesta kieltäytymisestä tuomitaan vankeuteen ajaksi, joka vastaa puolta palvelusajasta. Palvelusaika on 347 päivää ja puolet siitä 173 päivää. Ehdonalainen vapauttaminen ei tule kysymykseen, joten siviilipalveluksesta kieltäytyneillä valvontarangaistuksen pituus on säännönmukaisesti lähes kuusi kuukautta. Vaikka myös muissa rikoksissa maksimirangaistus on kuusi kuukautta, suoritusaikaa lyhentää se, että tällöin ehdonalainen vapauttaminen on käytössä. Ehdonalaisen vapauttamisen ajankohta on 2/3 tai 1/2 tuomitusta rangaistuksesta. Tästä seuraa, että valvontarangaistusten keskimääräinen suoritus aika muilla kuin totaalikieltäytyjillä on lyhyt, noin kahden kuukauden luokkaa.

Tilastollisessa tarkastelussa nousee esiin myös se, että vuosittain tuomittujen ja poikkileikkaushetkellä rangaistusta suorittavien rikosprofiilit poikkeavat toisistaan. Poikkileikkaushetkellä suurin ryhmä on siviilipalveluksesta kieltäytyneet, kun taas vuosittain tuomituista valvontarangaistuksista 44 prosenttia

1. Hallituksen esitys Eduskunnalle valvontarangaistusta ja sähköistä valvontaa avolaitoksissa koskeviksi lainsäädännöksi 17/2010 vp, s. 22.

perustui väitöskirjan mukaan törkeään rattijuopumukseen. Syynä tilastollisiin eroihin on rangaistusten erilainen pituus. Poikkileikkaushetki korostaa pitkien rangaistusten osuutta, vuositasoinen vaihtelu taas kuvastaa nopeaa vaihtuvuutta ja lyhyitä rangaistuksia. Sama ilmiö on havaittavissa vankitilastoissa.

Kokonaisuudessaan väitöskirjan tilastollinen yleistarkastelu sisältää yhden vastauksen eduskunnan lakivaliokunnan lain säätämisvaiheessa esittämään lausumaan: ”Sen jälkeen, kun tästä uudesta seuraamusmuodosta on saatu riittävästi kokemuksia, on mahdollista arvioida, onko soveltamisalaa tarpeen laajentaa.”² Siviilipalveluksesta kieltäytyneiden tapauksessa hallituksen esityksen määrälliset arviot ovat toteutuneet. Sen sijaan muiden valvontarangaistukseen tuomittujen määrä on jäänyt erittäin alhaiseksi. Tämä johtuu osaksi siitä, että eduskunta alensi hallituksen esityksessä ehdotettua ylärajaa. Sen lisäksi väitöskirjan tutkimusaineisto kertoo, että valvontarangaistuksen alhaiseen soveltamistasoon vaikuttavat myös muut tekijät. Näitä ovat muun muassa järjestelmän monimutkaisuus ja tuomioistuinkäsittelyyn liittyvät prosessuaaliset seikat.

3. Keskeiset tutkimusaineistot ja tutkimustulokset

Väitöskirjassa on selkeästi kuvattu tutkimusta varten kerätyt aineistot. Tuomioistuinkäytännöstä antavat kattavan kokonaiskuvan käräjäoikeuksien lainvoimaiset vuosia 2013–2018 koskevat valvontarangaistustuomiot, joita on noin tuhat. Tämän lisäksi keskeisenä tutkimusaineistona ovat kyselyt ja haastattelut. Viranomaisista tutkimuskohteena olivat syyttäjät, tuomarit ja Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunta. Laajin tutkimus kohdistui syyttäjiin. Syyttäjien kyselytutkimus lähetettiin kaikille syyttäjille vuonna 2018. Vastanneita oli 15 prosenttia syyttäjien kokonaismäärästä. Kyselyyn vastasivat ensisijaisesti ne syyttäjät, joilla on kokemusta valvontarangaistuksesta. Toisaalta monet syyttäjät totesivat, että kiire ja suuri työmäärä vaikuttavat vastausaktiivisuuteen. Erään vastaajan mukaan sähköpostissa tulee jatkuvasti eri aiheita koskevia kyselyjä, joihin kaikkiin ei ehdi mitenkään vastata. Kaiken kaikkiaan syyttäjien vastausprosenttia voidaan pitää hyvänä, sillä vastaavanlaisissa tutkimuksissa se on saattanut jäädä selvästi alhaisemmaksi. Kyselytutkimuksen tuloksia tarkensivat yksittäisten syyttäjien haastattelut.

Syyttäjiä on kuvattu valvontarangaistuksen portinvartijoiksi. Syyttäjän tulisi esittää valvontarangaistuksen tuomitsemista, jos hän katsoo rikoslain edellytysten täyttyvän. Syyttäjien kannat näyttävät kuitenkin jakautuvan voimakkaasti:

2. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä valvontarangaistusta ja sähköistä valvontaa avolaitoksissa koskevaksi lainsäädännöksi 30/2010 vp, s. 4.

toisaalta valvontarangaistusta ajetaan aktiivisesti, toisaalta sitä saatetaan vastustaa jo periaatteellisista syistä. Ongelmana on, että syyttäjien keskenään erilaiset näkemykset johtavat siihen, että oikeuskäytännöstä tulee epäyhtenäistä. Jos syyttäjä ei esitä valvontarangaistusta, tuomioistuimien tai syytetty itse voi olla aktiivinen asiassa. Tämä voi yksittäistapauksessa korjata asian mutta ei systemaattisesti kompensoida sitä, että osa syyttäjistä jää valvontarangaistuskysymyksessä täysin passiiviseksi.

Tuomareiden osalta väitöskirja perustuu henkilökohtaisiin haastatteluihin. Tuomareiden mukaan valvontarangaistuksen soveltamisala jää kapeaksi, koska valvontarangaistus voidaan tuomita enintään kuuden kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta. Tämä aika on lyhyempi kuin yhdyskuntapalvelussa, joka voidaan tuomita kahdeksan kuukauden vankeuden sijaan. Tuomarit pitivätkin valvontarangaistuksen enimmäispituuden nostamista keskeisenä keinona lisätä sen soveltamista.

Omalta osaltaan valvontarangaistuksen käyttöä rajoittaa uusimisehto. Tuomareiden haastatteluissa nousi esiin nyrkkisääntö 2-2-2. Se viittaa siihen, että yhdelle rikoksentehtäjälle voidaan tuomita vain kaksi ehdollista vankeusrangaistusta, kaksi yhdyskuntapalvelua ja kaksi valvontarangaistusta. Kahden samanlaisen tuomion jälkeen siirrytään ankarammalle portaalle. Vaikka sääntö ei ole ehdoton, se kuvastaa asteittain ankaroituvaa rangaistusjärjestelmää. Mekaanisen tulkintasäännön soveltamista voidaan kuitenkin pitää ongelmallisena, jos se yksittäisessä ratkaisutilanteessa johtaa huonosti sopivan rangaistuslajin valintaan. Tuomioistuimikäytäntö myös vaihtelee. Valvontarangaistuksia on tuomittu, vaikka henkilöllä olisi lähimenneisyydessä useita ehdottomia vankeusrangaistuksia.

Sekä tuomarit että syyttäjät toivat esiin valvontarangaistukseen tuomitsemisen mutkikkuuden ja hitauden. Tällöin viitattiin muun muassa seuraamusselvityksen odotteluun. Valvontarangaistuksen tuomitseminen edellyttää Rikosseuraamuslaitoksen tuottamaa seuraamusselvitystä. Sen laatimiseen kuluu pääsääntöisesti kaksi kuukautta. Hitautta kuvastaa se, että keskimääräinen rangaistuksen suoritus aika on samaa luokkaa. Jos tavoitteena on, että rikosoikeudellinen vastuu toteutuu nopeasti ja tehokkaasti, rangaistuksen yksi valmisteluvaihe ei saisi kestää yhtä pitkään kuin tavanomainen rangaistuksen suoritus aika.

Tuomareiden ja syyttäjien valvontarangaistusta koskevat kommentit kohdistuivat lainsäädännöllisiin kysymyksiin. Sen sijaan Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön haastattelut koskivat ennen muuta rangaistuksen täytäntöönpanoa ja kokemuksia siitä. Rikosseuraamuslaitoksessa haastateltuja oli 45. Henkilöstön käsitykset valvontarangaistuksen täytäntöönpanosta olivat ylipäättään myönteisiä.

Valvontarangaistukseen tuomitettujen haastattelut ovat keskeisessä roolissa väitöskirjan laadullisessa ja kuvailevassa osassa. Valvontarangaistukseen tuomituille tehtiin kyselytutkimus vuosina 2018–2019. Tutkimusjakson aikana oli suoritettavana 100 valvontarangaistusta, kyselyyn heistä vastasi 35 prosenttia.

Vastausprosentti oli siis selvästi korkeampi kuin syyttäjillä, ja sitä voidaan pitää hyvänä. Lisäksi valvontarangaistuksen täytäntöönpanon aikana haastateltiin 12:ta rangaistuksen suorittajaa ja osaa heistä uudelleen täytäntöönpanon päätyttyä. Tuomittujen omat kokemukset olivat pääsääntöisesti hyviä. Tutkimuseettisesti tärkeää on, että haastatteluissa saatuja tietoja on käsitelty väitöskirjassa niin, ettei henkilöitä voida haastattelujen perusteella tunnistaa.

Kaiken kaikkiaan väitöskirjassa tehdyt kyselyt ja haastattelut tuovat omakohtaisia kokemuksia, konkretiaa ja selkeyttä lainsäädäntökokonaisuuteen, joka lähtökohdiltaan on huomattavan monimutkainen. Empiirinen aineisto on siis kokonaisuudessaan vaativa ja ansiokas. Siltä osin kuin kysymys on empiirisistä aineistoista, väitöstilaisuudessa kiinnitettiin huomiota yhteen yleiseen tutkimusongelmaan. Valvontarangaistuksen, kuten yleensäkin rangaistusjärjestelmän, kehittämisen keskeisenä tavoitteena on uusintarikollisuuden vähentäminen. Varsinaista uusintarikollisuustutkimusta ei valvontarangaistuksesta ole kuitenkaan tehty. Kokonaisuutta ajatellen tutkimusongelmana voidaankin pitää sitä, että rikosoikeudellisille uudistuksille asetetaan uusintarikollisuuden vähentämistavoite, jonka saavuttamista ei tutkimuksellisesti kontrolloida.

4. Pohjoismainen vertailu

Vankilan ulkopuolella tapahtuvalle tekniselle valvonnalle on kaksi mallia. Ensiksi se voi toimia lyhytaikaisia vankeusrangaistuksia korvaavana vaihtoehtona eli niin sanottuna etuoven mallina, jota valvontarangaistus edustaa. Toinen vaihtoehto on ehdonlaiseen vapauttamiseen liittyvä takaoven malli, jota vastaa Suomessa vuonna 2006 käyttöön otettu valvottu koevapaus.

Pohjoismaiden tilastollisessa vertailussa Suomi erottuu selvästi Norjasta, Ruotsista ja Tanskasta. Muissa Pohjoismaissa tekninen valvonta painottuu selvästi valvontarangaistukseen, jonka suhteelliset määrät ovat moninkertaisia Suomeen verrattuna. Sen sijaan Suomessa valvottu koevapaus on määrällisesti vahvasti hallitseva. Esimerkiksi kesäkuussa 2024 valvotussa koevapaudessa oli noin 240 vankia, kun vastaavasti valvontarangaistusta suoritti 30 tuomittua. Lukujen suhde vastaa väitöskirjassa esitettyjä pitkän aikavälin tilastoja.

Myös lainsäädännöllisesti Suomi eroaa muista Pohjoismaista. Muissa Pohjoismaissa valvontarangaistuksesta päättää rikosseuraamusviranomaisen. Päätös tehdään sen jälkeen, kun tuomioistuin on tuominnut ehdottoman vankeusrangaistuksen, mikäli rangaistuksen pituus ja muut edellytykset täyttyvät. Rikosseuraamusviranomaisen päättää myös valvotusta koevapaudesta samalla tavoin kuin Suomessa. Väitöskirjan pohjoismainen vertailu herättääkin vahvasti kysymyksen siitä, edellyttääkö valvontarangaistuksen käytön lisääminen myös

samankaltaista lainsäädäntöratkaisua eli valvontarangaistusta koskevan päätöksenteon siirtämistä Rikosseuraamuslaitokselle.

5. Valvontarangaistuksen tekninen valvonta

Oikeudellisesta näkökulmasta väitöskirjasta nousevat esiin valvontarangaistuksen ja valvotun koevapauden väliset erot. Kysymys on yhtäältä valvontatekniikasta, toisaalta siitä, kuinka teknisestä valvonnasta säädetään. Teknisen valvonnan osalta perussäännös on molemmissa tapauksissa samansisältöinen eli yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 43 §:n 1 momentti vastaa valvotusta koevapaudesta annetun lain 7 §:n 1 momenttia.

Käytännössä valvontatekniikat ovat kuitenkin erilaiset. Valvontarangaistuksen aikana tekninen valvonta tapahtuu radiotaajuustekniikalla (RF). Tällöin valvotaan asunnossa pysymistä, asunnosta poistumista ja sinne palaamista. Asunnon ulkopuolista paikantamista tekniikka ei mahdollista. Valvontarangaistuksen jäykkyyttä kuvastaa viikkoaikataulu, joka muistuttaa lukujärjestystä. Jos rangaistusta suorittava ei noudata aikataulua – esimerkiksi poistuu asunnostaan väärään aikaan tai palaa sinne liian myöhään –, hälytys välittyy keskusvalvomoon. Vastaavasti asunnon ulkopuolella on oltava määrättyä kellonaikana aikataulun osoittamassa paikassa, kuten ruokakaupassa tai ulkoilemassa. Sen sijaan valvotussa koevapaudessa käytetään GPS-valvontaa, jolloin vangin liikkumista voidaan seurata ja sijainti todeta reaaliaikaisesti, mikä tekee myös aikatauluista joustavampia.

Väitöskirjassa todetaan, että eduskunnan lakivaliokunnan mukaan valvontarangaistuksen täytäntöönpanossa tullaan käyttämään samaa GPS-tekniikkaa kuin avovankiloissa suoritetussa valvonnassa. Syy siihen, miksi valvontarangaistuksessa on valiokunnan kirjauksesta huolimatta päädytty käyttämään teknisesti vanhanaikaista radiotaajuustekniikkaa, ei väitöskirjasta yksiselitteisesti ilmene.

Väitöskirjassa kuitenkin todetaan, että valvottua koevapautta koskeva teknisen valvonnan sääntely on valvontarangaistusta yksityiskohtaisempaa ja lainsäädäntötekniisesti kehittyneempää. Ensinnäkin valvotusta koevapaudesta säädetyn lain 7 §:n 2 momentissa on säännös, jota valvontarangaistuksen yhteydessä ei esiinny. Sen mukaan valvotussa koevapaudessa valvonnan tekninen toteutustapa ja valvonnan sisältö määritellään yksilöllisesti koevapauteen sijoitettavan vangin arvioidun valvonnan tarpeen perusteella. Valvotussa koevapaudessa yksilöllinen tarve voi siis vaikuttaa myös valvontatekniikkaan toisin kuin valvontarangaistuksessa.

Lainsäädännössä on myös toinen olennainen ero. Valvottua koevapautta koskevan lain 41 §:n 2 momentin mukaan Rikosseuraamuslaitos voi antaa tarkempia

määräyksiä muun muassa koevapauteen liittyvän valvonnan suorittamisesta. Tällä hetkellä voimassa olevan Rikosseuraamuslaitoksen määräyksen mukaan valvotun koevapauden tekninen valvonta suoritetaan pääsääntöisesti GPS:llä. Toisaalta matkapuhelinta voidaan käyttää valvontavälineenä esimerkiksi silloin, kun koevapauteen sijoitettu on päihdehuoltolaitoksessa tai koevapausaika on lyhyt. Sen sijaan valvontarangaistuksen tekninen valvonta ei sisälly niihin asiakokonaisuuksiin, joista yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 58 §:n 2 momentin mukaan Rikosseuraamuslaitos voisi antaa tarkempia määräyksiä. Näin ollen Rikosseuraamuslaitoksen päätöksentekoprosessi ei tässä asiassa ole samalla tavoin selkeä kuin valvotussa koevapaudessa.

Väitöskirjan perusteella valvontarangaistuksen teknisestä valvonnasta voidaan todeta, että valvontarangaistuksessa kohtaavat toisensa vanhanaikainen valvontateknikka ja epäselvä lainsäädäntötekniikka. Kumpikaan niistä ei ole omiaan edistämään valvontarangaistuksen tavoitteita ja mielekästä käyttöä.

6. Oikeusturva

Yhtenä syynä sille, että valvontarangaistuksen tuomitseminen säädettiin yleiselle tuomioistuimelle, oli se, että tämän ratkaisumallin katsottiin täyttävän parhaiten oikeusturvan vaatimukset. Väitöskirjassa kuitenkin todetaan, että tilanne on muuttunut valvontarangaistusta koskevan lain säätämisen jälkeen. Hallinnollinen oikeusturva on merkittävästi parantunut. Nykyisin Rikosseuraamuslaitosta koskevissa laeissa on yksityiskohtaisesti säädetty niistä päätöksistä, joihin voidaan hakea muutosta, ja myös niistä päätöksistä, joihin muutosta ei voida hakea. Muutoksenhakusäännökset uudistettiin viimeksi vuonna 2022 voimaan tulleilla laeilla.

Vastaavasti on uudistettu koko hallinnollinen muutoksenhakuprosessi. Rikosseuraamuslaitoksen muutoksenhaun alaisesta päätöksestä tehdään ensiksi oikaisuvaatimus. Oikaisuvaatimuksen käsittelee lähtökohtaisesti Rikosseuraamuslaitoksen kehittämisen ja ohjauksen vastuualueen johtaja. Ratkaisusta voidaan valittaa Helsingin hallinto-oikeuteen. Helsingin hallinto-oikeuden päätöksestä on mahdollista valittaa edelleen korkeimpaan hallinto-oikeuteen, jos se myöntää valitusluvan. Muutoksenhaku on siis erittäin keskitettyä. Keskitämisen tarkoituksena on varmistaa yhtenäinen ratkaisukäytäntö sekä Rikosseuraamuslaitoksen sisällä että tuomioistuimissa.

Kun verrataan valvontarangaistusta ja valvottua koevapautta, oikeusturva on molemmissa tapauksissa turvattu, mutta se tapahtuu eri kanavia pitkin. Esimerkiksi siihen, että kärjääoikeus ei tuomitse valvontarangaistusta, voidaan hakea muutosta hovioikeudelta ja edelleen korkeimmalta oikeudelta, jos se myöntää

valitusluvan. Vastaavasti siihen, että vankia ei sijoiteta valvottuun koevapauteen, tämä voi hakea oikaisua ja sen jälkeen muutosta Helsingin hallinto-oikeudelta ja valitusluvan kautta edelleen korkeimmalta hallinto-oikeudelta. Väitöskirjan mukaan ne oikeusturva-argumentit, joiden perusteella valvontarangaistuksen tuomitseminen sijoitettiin yleiseen tuomioistuimeen, ovatkin nykytilanteessa muuttuneet, koska hallinnollinen muutoksenhaku on rikosseuraamusalalla uudistunut.

7. Järjestelmän kehittämisehdotukset

Väitöskirjan lopuksi väittelijä esittää kaksi vaihtoehtoa valvontarangaistuksen kehittämiseksi. Ensimmäinen vaihtoehto on se, että valvontarangaistusta kehitettäisiin nykyiseltä pohjalta erillisenä rangaistuslajina. Tällöin keskeisenä kehittämisehdotuksena on se, että valvontarangaistuksen tuomitseminen olisi mahdollista nykyistä pitempien vankeusrangaistusten sijasta. Tätä sekä syyttäjät että tuomarit pitivät ensisijaisena keinona. Esimerkiksi 12 kuukauden maksimirangaistus tarkoittaisi enimmillään kuuden tai yhdeksän kuukauden suoritusaikaa, kun otetaan huomioon ehdonalainen vapauttaminen. Käytännössä kokemusta on jo nyt noin kuuden kuukauden suoritusajasta siviilipalveluksesta kieltäytyneillä.

Väittelijä myös toteaa, että rikoksen laatua koskeva kriteeri on tarpeeton. Rikoksen laatu muodostaa esteen valvontarangaistuksen tuomitsemiselle esimerkiksi sellaisissa pahoinpitely- ja seksuaalirikoksissa, jotka ovat kohdistuneet samassa asunnossa asuvaan asuinkumppaniin tai muihin läheisiin. Muita valvontarangaistuksen poissulkevia rikostyyppisiä ovat huumausaine-, tieto- ja viestintärikokset, joissa rikosten tekemisen jatkaminen kotoa tai asuinpaikasta olisi helppoa. Väittelijän mukaan rikoksen laatua ei tulisi arvioida erikseen vaan rangaistuksen pituudelle asetettu raja olisi riittävä. Samalla tavoin väittelijä tuo esiin sen, että rikosten uusimiseen liittyvät rajoitukset voitaisiin poistaa tai lyhentää niitä. Kaiken kaikkiaan pääpaino tulisi antaa seuraamuselvitykselle.

Se vaihtoehto, että valvontarangaistusta kehitettäisiin rangaistuslajina, sisältää väitöskirjassa jossakin määrin ristiriitaisia ja eri suuntiin vieviä ainesosia. Se, että ehdotuksia ei ole kehitelty loppuun asti, kuvastaa osaltaan sitä, että väittelijä ehdottaa toista kehittämisehdotusta. Hänen mukaansa valvontarangaistuksen käytöstä erillisenä rangaistuslajina tulisi luopua. Sen sijaan siitä tulisi tehdä lyhyiden ehdottomien vankeusrangaistusten täytäntöönpanomuoto. Samalla radiotaajuustekniikkaan perustuvasta valvonnasta tulisi luopua ja korvata se GPS-valvonnalla.

Kehittämismaihtoehtoja arvioitaessa voidaan todeta, että väitöskirjaan kootusta tutkimusaineistosta löytyy jo nyt tapauksia, joissa valvottua koevapautta on tosiasiallisesti kehitetty valvontarangaistuksen suuntaan. Valvottu koevapaus ei enää ole vain pitkien vankeusrangaistusten loppuosaan sijoittuva jakso, vaan se voi olla myös varsin lyhyiden rangaistusten keskeinen osa. Tutkimusaineistossa on esimerkiksi tapaus, jossa ehdottomasta vankeusrangaistuksesta suoritettiin ensin kaksi kuukautta avovankilassa ja sitten kolme kuukautta koevapaudessa.

8. Loppulausunto

Oikeustieteen maisteri Noora Lähteenmäki-Meriluodon väitöskirja on merkittävä tuottaessaan uutta empiiristä tietoa valvontarangaistusta koskevista käytännöistä ja arvioidessaan valvontarangaistusta koskevaa lainsäädäntöä. Väitöskirja on luonteeltaan arviointitutkimus. Se edustaa sellaista lainsäädännön toteutumisen ja vaikutusten jälkiseurainta, jota tarvittaisiin nykyistä systemaattisemmin kaikkien rikosoikeudellisten uudistusten jälkiarvioinnissa.

Väitöskirjan erityinen ansio on se, että empiiristen tutkimustulosten lisäksi siinä esitetään konkreettisia vaihtoehtoja nykytilanteessa havaittujen ongelmien korjaamiseksi. Väittelijän esittämät kehittämissuhteukset ovat ansiokkaita erityisesti siksi, että niiden ydinsisältönä on järjestelmän yksinkertaistaminen tavalla tai toisella. Väitöskirjan mukaan valvontarangaistusta koskeva päätöksenteko tulisi siirtää yleisiltä tuomioistuimilta Rikosseuraamuslaitokselle. Näin valvontarangaistus tulisi rikosoikeudellisesti samaan asemaan kuin valvottu koevapaus ja kuten muissa Pohjoismaissa on alusta alkaen menetelty.

Väitöskirjan kieli on sujuvaa, ilmaisu huolellista ja analyysit kautta linjan asianmukaisesti raportoituja. Väitöskirja täyttää siis kaikilta osiltaan hyvin oikeustieteellisen tiedekunnan asettamat arvostelukriteerit. Kun väittelijä väitöstilaisuudessa puolusti työtään asiallisesti ja asiantuntevasti, esitän Helsingin yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalle, että OTM Noora Lähteenmäki-Meriluodon väitöstutkimus hyväksytään oppinäytteenä oikeustieteen tohtorin arvoa varten.

Jussi Pajujoja